

FRANCISCO FUSTER

Blasco Ibáñez i la Generació del 98

Des del punt de vista estrictament cronològic, resulta difícil negar la pertinença de Vicente Blasco Ibáñez (València, 29 de gener de 1867 - Menton, França, 28 de gener de 1928) al grup d'escriptors i intel·lectuals espanyols al qual la historiografia ha anomenat «Generació del 98», emprant una fórmula encunyada per Azorín i fonamentada, de forma tan discutible com eficaç, en el poder evocador d'una data marcada a foc en la història contemporània d'Espanya. Blasco tenia tres anys menys que Miguel d'Unamuno, dos menys que Ángel Ganivet, un menys que Ramón María del Valle-Inclán, cinc més que Pío Baroja, sis més que Azorín, set més que Ramiro de Maeztu i vuit més que Antonio Machado. Va ser, per tant, coetani dels autors citats (a la majoria dels quals, a més, va conèixer personalment) i va compartir amb tots ells aquest complex període del passat del nostre país que cobreix, més o menys, les últimes dècades del segle XIX i les primeres del segle XX. No obstant aquestes dades objectives, la veritat és que són escassos els manuals d'història de la literatura en què se'l considere membre de ple dret d'aqueixa generació; i en aquells pocs en els quals sí que se l'anomena, sempre s'afegeix un matís per a justificar que, realment, l'obra blasquista no forma part del cànon perquè és una cosa diferent que convé valorar al marge del que seria el nucli dur del 98, integrat per Baroja, Azorín, Unamuno, Valle-Inclán, Maeztu i Machado.

Per a entendre aquesta espècie de marginació o aïllament, que no és en absolut capritxós, sinó que obeeix a una sèrie de raons, cal remuntar-se fins a l'època del

Francisco Fuster (1984) és Doctor en Història Contemporània per la Universitat de València. La seua principal línia de recerca es centra en la història de la cultura espanyola del segle XX, amb especial interès en el període conegut com l'Edat de Plata (1900-1939). Recentment ha publicat *Baroja en París: Guerra Civil y exilio (1936-1940)* (Marcial Pons, 2019) i *Introducción a la Historia* (Cátedra, 2020)

canvi de segle i situar-nos en el moment històric en el qual es va produir l'aparició dels membres de la Generació del 98 en el «camp literari» de la fi de segle espanyol, per emprar la categoria teoritzada pel sociòleg francès Pierre Bourdieu. Des d'aquesta perspectiva, el primer que cal tindre en compte és que la irrupció d'aquesta generació d'escriptors coincideix en el temps i en l'espai de l'Espanya finisecular amb el període de màxim reconeixement d'escriptors realistes ja consagrats com Benito Pérez Galdós, Emilia Pardo Bazán, Armando Palacio Valdés, Juan Valera o Pedro Antonio de Alarcón; autors que van aconseguir viure amb certa solvència gràcies als ingressos generats per la venda dels seus llibres. D'altra banda, cal no oblidar tampoc que molts d'aquests escriptors van ser joves de províncies que van emigrar a Madrid buscant fer-se un lloc en el món literari de la capital, on intuïen majors oportunitats. Com ha assenyalat José-Carlos Mainer, la conquesta del públic es va convertir en l'assumpte clau en aquests primers anys del segle, durant els quals «se ha incrementado copiosamente la nómina de pretendientes al Parnaso» (2010: 46). En aquell context de xoc generacional, les relacions entre els aspirants a escriptors professionals i aquells que ja havien aconseguit aquest objectiu no sempre van ser fàcils ni cordials, entre altres coses perquè els més joves (l'autodenominada «gent nova») consideraven els majors (l'anomenada «gent vella») com a «representantes de los odiados valores de la Restauración y les reprochan sobre todo que ocupen posiciones morales e intelectuales dominantes que se oponen (o ponen freno) al pleno reconocimiento de su talento» (Lissorgues i Salaün, 1991: 164).

Com va explicar en el seu moment Rafael Pérez de la Dehesa, el públic lector de Galdós i de la novel·la realista, format per les classes mitjanes i els grups d'artesans i obrers il·lustrats, va continuar llegint els continuadors del Realisme com Blasco Ibáñez, mentre que els escriptors joves «van passar a crear un tipus d'obra que només podia ser apreciat per mitjans de nivell cultural relativament alt» (1969: 225-226), la qual cosa va propiciar la formació d'un nou públic burgès més culte i, fins i tot, l'aparició de nous editors que van centrar el seu treball en aquesta mena de literatura, potser més exigent amb el lector. En termes de mercat editorial, la veritat és que «cap de les primeres signatures del nostre segle, amb l'excepció de Blasco Ibáñez, va aconseguir superar, i en molts casos ni tan sols igualar els ingressos dels seus antecessors literaris» (1969: 225). Davant el fracàs que, pel que fa a les vendes, van ser els primers llibres publicats per Azorín, Baroja, Valle-Inclán o Unamuno, sabem que, a l'altura de 1905, Blasco Ibáñez era, després de Galdós, «el novelista que más vendía en España, alcanzando tiradas que, como hemos visto, eran superiores a los 15.000 ejemplares» (Varela, 2015: 521). D'altra banda, es dona la circumstància que aquest extraordinari i prematur èxit va coincidir amb

el període en el qual més va freqüentar Madrid i més relació va mantenir amb els intel·lectuals que allí es movien. Tancat el seu cicle de novel·les valencianes amb la publicació de *Cañas y barro* (1902), va reduir el seu interès per la política local i va iniciar el cicle de novel·les socials (*La catedral*, *El intruso*, *La bodega*, *La horda*) amb l'inequívoc objectiu d'ampliar el seu camp de visió i fer-se un nom en el complex camp literari de la capital, on qualsevol escriptor que volguera merèixer aqueix títol havia de jugar les seues cartes. Per desgràcia per a ell, i malgrat l'incontestable del seu triomf comercial, les seues novel·les van ser tan ben rebudes pel públic, com menyspreades per la crítica, que va posar objeccions al seu estil, que va jutjar de precipitat o poc elaborat, i fins i tot a l'ús d'un castellà que, en estar influït pel seu bilingüisme, també va ser titllat d'incorrecte.

Com ha argumentat Peter Vickers, Blasco era un home d'acció, amb una clara vocació política, que xocava frontalment amb el model d'escriptor de l'època i que sentia un clar rebuig tant pels modernistes, als qui censurava la seua actitud impositada i hipersensible, defensora d'una concepció elitista de l'art per l'art, com pels intel·lectuals «de tertúlia» que es passaven la vida en el cafè, als quals censurava la seua nul·la predisposició a implicar-se en la vida pública i en els problemes reals de la societat. Davant la falta de compromís dels modernistes i el pessimisme abúlic dels del 98, Blasco va exercir com un agitador polític i cultural al qual ni tan sols li agradava considerar-se com un escriptor professional, just pel seu desig de distanciar-se dels qui sí que presumien de ser-ho (León Roca, 1967: 574):

Yo me enorgullezco de ser un escritor lo menos literario posible; quiero decir, lo menos profesional. Aborrezco a los que hablan a todas horas de su profesión y se juntan siempre con sus colegas, y no pueden vivir sin ellos, tal vez porque sustentan su vida mordiéndoles.

En el cas concret de la seua relació amb el 98, la diferència entre Blasco i els membres canònics d'aqueixa generació és que van ser aquests els que, per diferents raons, li van llançar atacs personals o, en el millor dels casos, van mantenir amb ell una relació cordial que, no obstant això, mai no va arribar al grau de l'amistat. Per part seua, i davant les diferents mostres de desconsideració que va rebre de tots ells, Blasco va optar, quasi sempre, per un elegant silenci: poquíssimes vegades va respondre a les ofenses personals i no va entrar a valorar les crítiques generades per la seua literatura. Per això, més que d'un enfrontament directe, que no va existir, el més just seria parlar de la imatge negativa que es desprèn del repàs a les opinions que els membres de la Generació del 98 van abocar sobre la persona i l'obra de Blasco.

TOTS CONTRA UN

La relació entre Ramón del Vall-Inclán i Vicente Blasco Ibáñez és paradigmàtica de la mena de vincle que va unir l'escriptor valencià amb els qui componien la generació de la qual, en teoria, ell mateix formava part. Com ha argumentat Antonio Espejo (2005: 87-89), vistes les seues trajectòries de manera global i amb certa perspectiva, a Valle-Inclán i a Blasco, nascuts el 1866 i el 1867, respectivament, els van unir més coses de les que els van separar: tots dos sentien la mateixa admiració per Itàlia i per la cultura clàssica; es van sentir molt atrets per l'Amèrica Llatina i van visitar aquell continent en diferents ocasions (Valle-Inclán va fer nombroses estades allí i Blasco no sols va visitar Buenos Aires, sinó que fins i tot va arribar a fundar dues colònies a la Patagònia); es van declarar antimilitaristes, ja a la fi del segle XIX i, quan va esclatar la Gran Guerra, els dos es van situar ideològicament de part del bàndol aliat; finalment, tots dos es van posicionar en contra de la dictadura de Primo de Rivera, participant de l'oposició intel·lectual antifeixista, en el cas del primer, i actuant en contra de la Monarquia i en favor de la República des del seu exili a París, en el cas del segon. En aquest sentit, no hi havia cap raó objectiva que fera pensar en un futur enfrontament. De fet, durant aquests anys de major presència de Blasco a la capital, als quals ja m'he referit, aquest va acudir —juntament amb Azorín i Galdós, que també hi van estar presents— a un banquet en honor de Valle-Inclán que es va celebrar al Café Inglés de Madrid, el 1904, amb motiu de la publicació de la seua novel·la *Flor de santidad*. En aquell mateix banquet, tant Valle-Inclán com Blasco van participar en una entrevista conjunta que l'escriptor argentí José León Pagano va fer a tots dos, en un to cordial i bastant distés, fins al punt que Blasco va arribar a convidar Valle-Inclán a escriure una sèrie d'articles —que mai no es va escriure— sobre l'idioma castellà per al diari republicà *El Pueblo*, que ell mateix dirigia. En definitiva, una relació que, sense arribar a ser íntima, ni de tracte pròxim, sí que evidenciava un respecte intel·lectual i personal que, per desgràcia, no es va mantenir durant molt de temps, almenys per part de l'escriptor gallec.

L'inici del conflicte, com ha assenyalat Espejo, ha de situar-se al 1910, quan Valle-Inclán (1989: 503), que es trobava a l'Argentina, va enviar una carta a Azorín en la qual es queixava del mal tracte que havia rebut per part de la colònia espanyola a Buenos Aires i atribuïa aquest comportament, entre altres coses, a la impressió que Blasco havia deixat després del seu pas per aquell país:

para estos ataques hay otras razones: mi significación tradicionalista y el fracaso de Blasco, que habiendo venido jaleado por ellos, tuvo peor acogida por el elemento intelectual, y finalmente que no los quise por intermediarios en el negocio de las conferencias, ni darles un tanto por cien como pretendían.

Després d'aquest primer retret, realitzat en privat, Valle-Inclán va continuar llançant noves crítiques, ja obertament en públic, a l'obra d'un Blasco al qual considerava un imitador dels novel·listes francesos i a qui acusava, en línia amb l'argument més comú en els atacs a l'escriptor valencià, de sacrificar la qualitat de la seua obra en benefici de la rendibilitat econòmica. L'únic reconeixement, si se'l pot considerar així, que l'autor de *Luces de bohemia* va tindre envers ell, va ser el fet d'admetre, en la seua resposta a una enquesta de 1927, que —a l'igual que es podia dir d'ell mateix— Blasco era un autor la rebel·lia natural del qual l'allunyava completament l'ortodòxia i l'academicisme, cosa que el gallec sí que considerava com un mèrit (Valle-Inclán, 1995: 339):

Hay un tipo de escritor que nunca será académico: Unamuno, Baroja, Blasco Ibáñez; yo desde luego... Este tipo de escritor no será académico, en primer término, porque no lo busca. Luego porque la Academia, con su espíritu, con sus normas, con su vida quieta, ata, apaga en el escritor lo que en él haya de independencia, de rebeldía, de libertad.

No obstant aquest moderat elogi, encara quedava per arribar l'últim atac de Valle-Inclán a Blasco Ibáñez, que va ser també el més dur, no tant pel seu contingut, que no revelava cap sorpresa, sinó pel moment en què es va produir: a les poques hores de la mort de l'escriptor valencià, i per tan poc elegants com van ser les seues paraules. El desagradable episodi, que ja va ser reconstruït en el seu moment per J.-M. Lavaud (1974), arranca amb la defunció de Blasco el 28 de gener de 1928 a Fontana Rosa, la seua mansió de Menton, a la Costa Brava francesa. Un dia abans de confirmar-se l'òbit, quan van arribar a Espanya les primeres notícies sobre el delicadíssim estat de salut de Blasco, el periòdic *Informaciones* va realitzar una enquesta en la qual, amb el títol d'«Opiniones de varias personalidades sobre el maestro», es va demanar a diversos escriptors una breu valoració sobre l'obra blasquista. Valle-Inclán va respondre a aquest qüestionari afirmant que, ni havia llegit mai Blasco, ni es creia la notícia de la seua mort, que ell interpretava com un «reclam» propagandístic més dels que, segons ell, tant bé se li donaven al valencià. Paraules que, si bé poden considerar-se sinceres, resultaven clarament imprudents i, sobretot, molt poc elegants per a referir-se a una persona que ja agonitzava.

Les declaracions de Baroja, que també va ser entrevistat per a aqueixa enquesta i, fonamentalment, les del mateix Valle-Inclán, van provocar una notable indignació a València que es va traduir, en primera instància, en la publicació l'endemà d'una nota a *El Pueblo* en la qual se censurava la reacció de tots dos escriptors.

L'endemà passat, el mateix periòdic reproduïa un telegrama que un grup d'artistes valencians havia enviat a Valle-Inclán, en el qual se l'acusava de ser un «escurçó» que havia pretès enverinar l'obra blasquista. Aquell mateix dia, el 30 de gener, *El Pueblo* incloïa també, a més del citat telegrama, un duríssim article, eloqüentment titulat «Gritos de alcantarilla», en el qual tant Baroja com Valle-Inclán eren atacats i insultats per la redacció de periòdic, dolguda per la recentíssima mort de qui l'havia fundat el 1894:

El señor Baroja, hipocondríaco panadero que cuando deja la tahona escribe sus libros, con el mismo desgaire que si se tratara de confeccionar un pan de Viena o «una pataqueta de huerta», ha hecho objeto a Valencia y a sus hombres, en su ya larga existencia de escritor, de insultos y vituperios, a granel. [...] En cuanto al señor Valle-Inclán, que piadosamente pone en duda la muerte de Blasco, por creerla un «bluf» más, le vemos de poco tiempo a esta parte muy neoyorquizado, muy siglo «Ollywood», en materia de llamar la atención. [...] Sería cosa de ver a este nuevo «barba de estopa», con su brazo hueco (lo del segundo «manco ilustre», decididamente ofende a los mancos auténticos y a la gloria), su voz campanuda y su aspecto de «covachuolista», dislocando las piernas y «esperpenteando» posturas... (30-I-1928)

Encara que amb aquest article semblava resolta la polèmica, aquesta encara es va allargar durant alguns dies més. La raó és que, una setmana després de la publicació d'aquest «contraatac», *El Pueblo* va tornar a la càrrega amb una informació amb la qual pretenia demostrar que Valle-Inclán havia mentit en aquella enquesta, en dir que mai no havia llegit l'obra de Blasco. Com a prova, el periòdic reproduïa la portadella d'un exemplar de la primera edició de *Sonata de otoño* (1902) amb una afectuosa dedicatòria de l'escriptor galleg al seu col·lega valencià. La notícia de la suposada mentida en la qual se l'havia enxampat va arribar ràpidament a oïdes de Valle-Inclán, que va negar l'autenticitat de la seua signatura i la va atribuir al seu amic periodista, Manuel Bueno, qui, segons el seu testimoniatge, l'hauria falsificada amb la noble intenció de guanyar-se la simpatia de Blasco per a després demanar-li un favor. Des d'*El Pueblo* no sols no es va donar cap credibilitat a la paraula de Valle-Inclán, sinó que es van publicar noves reproduccions de més dedicatòries de llibres que havien pertangut a Blasco; dedicatòries l'autenticitat de les quals, no cal dir-ho, fou una vegada i una altra negada pel seu suposat autor. Encara que pugua semblar anecdòtic, la veritat és que l'assumpte dels llibres i les dedicatòries, que va comptar fins i tot amb una prova pericial que va confirmar l'autenticitat de totes les signatures, va deslligar un encreuament d'acusacions que va ocupar

pàgines i pàgines de periòdic, tant a València com a Madrid. Al final, la polèmica va deixar en bastant mal lloc la paraula de l'escriptor gallec, que va cometre l'error d'atacar a algú que ja no es podia defensar i de fer-ho, a més, tractant de demostrar cap a la seua persona i la seua obra una indiferència que, com després es va constatar, no sempre havia sentit.

La relació entre Miguel de Unamuno i Blasco Ibáñez mai no va ser dolenta; no va haver-hi enfrontaments entre ells, ni tampoc acusacions o crítiques tan dures com les que altres membres de la Generació del 98 sí que van fer al valencià. De fet, la realitat és que van tindre un tracte bastant cordial i, fins i tot, van col·laborar en algun projecte, la qual cosa ja és molt dir tractant-se de dos homes les personalitats dels quals no podien ser més oposades. En aquest sentit, Ramiro Reig recull en la seua biografia de Blasco una impagable anècdota que, segons el meu parer, resumeix a la perfecció aquest xoc entre el cosmopolitisme de Blasco, home d'acció i de mentalitat hedonista, sempre oberta a noves experiències i a nous plaers, i el casticisme d'Unamuno, home de reflexió i caràcter estoic, molt més introvertit i lligat a aqueix sentiment tràgic de la vida (2002: 32):

En la época en que conspiraban contra la dictadura de Primo de Rivera, Blasco y Unamuno contemplan desde un balcón los Campos Elíseos: «Ah, París, París», exclama soñadoramente el valenciano. «¡Gredos!» responde tajante el bilbaíno. Para el joven Blasco, cuyos ídolos eran Víctor Hugo y Danton, París era la capital de la cultura, la patria de la revolución francesa, y terminará siendo su hogar. Al pisar por primera vez la tierra prometida se sintió fascinado y predestinado.

Encara que és probable que ja es conegueren d'abans, potser d'aquells anys de principis del segle XX en els quals Blasco va tindre major presència a Madrid, la veritat és que la relació entre Unamuno i Blasco es va intensificar durant l'any 1924, quan a tots dos els va unir un mateix objectiu: acabar amb la dictadura del general Miguel Primo de Rivera. El colp d'estat amb el qual havia començat tot, ocorregut el 23 de setembre de 1923, i rebut amb certa passivitat, va provocar únicament el rebuig d'un grup de polítics i intel·lectuals de signe liberal, al capdavant dels quals es va posar Unamuno, qui prompte va ser expulsat del país i obligat a exiliar-se a l'illa de Fuerteventura, d'on es va escapar per a instal·lar-se a París, al costat de la resta dels enemics del nou règim. En el cas de Blasco, el colp el va enxampar pràcticament amb les maletes fetes, just en els dies previs a embarcar en un llarg viatge que feia molt de temps que preparava i que havia de portar-lo a donar la volta al món, cosa que va fer i que ell mateix va narrar en els tres volums de llibre-reportatge *La vuelta al mundo de un novelista* (1924-1925). Fou en tornar d'aquest periple,

la primavera de 1924, que Blasco s'assabentà que Unamuno i altres prohoms estaven exiliats a París i en aquell moment segons Caudet (2013: 25)

se percató enseguida de que tenía que aprestarse a actuar y que debía hacerlo utilizando toda la reputación de que gozaba en el extranjero para hacer una campaña de desprestigio del rey y, de ese modo, contribuir a su caída y a que, roto ese eslabón y con él la cadena borbónica, fuera proclamada nuevamente la República.

Una vegada instal·lat a París, una de les primeres coses que va fer va ser redactar, editar i distribuir el seu famós fullet *Una nación secuestrada (el terror militarista en España)* (1924), al qual en van seguir altres dos igual de bel·ligerants amb la monarquia alfonsina i la dictadura primorriverista: *Lo que será la República española (al país y al ejército)* (1925) y *Por España y contra el rey (Alfonso XIII desenmascarado)* (1925). A la capital francesa Blasco es va trobar amb un nodrit grup de paisans i vells coneguts seus, la majoria d'ells de tendència republicana. Allí estaven, a més d'Unamuno, els advocats i polítics Santiago Alba i Eduardo Ortega y Gasset, o els periodistes Carlos Esplá i Francisco Madrid, entre altres exiliats que acostumaven a reunir-se al cafè de la Rotonde, en ple Barri Llatí, on mantenien una tertúlia que es va convertir en una «especie de cuartel general de la resistencia a la dictadura, donde se reúnen los españoles desterrados y particularmente el Comité Revolucionario de París, calificación solemne atribuida por Primo de Rivera» (Juaristi, 2012: 478).

Indubtablement, l'arribada de Blasco Ibáñez a París va donar un nou impuls a aquest improvisat comitè revolucionari, no sols per l'ímpetu que imprimia a totes les seues accions, sinó també per la inversió econòmica que el valencià va fer a l'hora de publicar els seus fullets i, en general, de finançar una campanya de premsa contra el nou règim. Des que va arribar, Blasco va començar a concedir entrevistes en mitjans francesos i a escriure en diferents periòdics parisencs, amb l'objectiu que la veu dels exiliats arribara al major públic possible. Com a líder dels exiliats, va assumir el protagonisme i va finançar amb els seus propis diners la publicació del setmanari *España con Honra* (el primer número de la qual va aparèixer el 20 de desembre de 1924), que prompte es va convertir en l'òrgan de difusió d'aqueixa tertúlia de polítics i intel·lectuals, amb una notable presència tant d'Eduardo Ortega y Gasset, com d'Unamuno, els qui —juntament amb el mateix Blasco— van exercir com a col·laboradors fixos d'una revista de quatre pàgines que s'imprimia cada dissabte. Va ser un moment de gran esplendor per a aqueix Blasco més combatiu que, sent ja un escriptor mundialment famós, i després d'haver aconseguit un enorme èxit de vendes amb els seus llibres, va recordar el seu anys joves com a agitador de masses.

En morir Blasco, Unamuno li va dedicar una necrològica d'homenatge, publicada en el número 11 de la revista *Hojas Libres*, en la qual, malgrat ponderar positivament la seua valentia i l'enorme tasca de lluita en favor de la llibertat que va fer durant l'exili a París que tots dos van compartir, no va dedicar una sola paraula a l'obra de Blasco com a escriptor, ni a tota la seua activitat política anterior a la dictadura de Primo de Rivera (Juaristi, 2012: 534):

Ha muerto Blasco Ibáñez (q. d. D. g.) y ha muerto en la brecha. Su muerte ha sido un acto; un acto civil, político: un acto de vida. Ha muerto como desterrado activo de su patria —su destierro era acto— y al ir a morir se declaró que ni vivo ni muerto quería volver a su patria mientras deshonrara y encadenara a ésta la tiranía. Por eso no se llevó su cadáver a su Valencia, a su España. Se llevará cuando Valencia, cuando España, se haga, rompiendo sus cadenas, signa de recibirlo.

Encara que aquesta absència de referències al Blasco republicà de la seua joventut i al Blasco escriptor pugua sorprendre, és fins a cert punt lògica perquè, per poc que es conega el caràcter i les obres de tots dos escriptors, es comprèn que ni l'ideal de vida de Blasco, ni les característiques de la seua obra literària s'assemblen en no res al model d'intel·lectual encarnat per Unamuno i als seus gustos literaris. Com han assenyalat Colette i Jean-Claude Rabaté (2009: 378), tal com està redactat l'obituari, elogiant el patriotisme i la generositat de Blasco, però silenciant altres etapes de la seua vida, més que del recentment mort, Unamuno

parece estar hablando de sí mismo, como resignado a morir él también en Francia, pues el régimen, tal como cree que van las cosas (España vuelve a ser admitida en la Sociedad de Naciones, a pesar del carácter dictatorial de su Gobierno), tiende a perpetuarse.

La relació d'Azorín amb Blasco Ibáñez és, tal vegada, la més llarga i estranya de les quals l'autor de *La barraca* va tindre amb els membres de la Generació del 98. Igual que li succeïa amb Valle-Inclán, a Blasco l'unien moltes coses amb Azorín, començant per la seua procedència geogràfica; Blasco era valencià, de València, i Azorín alacantí, de Monòver. Tots dos eren, a més, castellanoparlants i, encara que coneixien i podien parlar el valencià, sempre van preferir emprar el castellà com a llengua literària. Els dos van ser grans bibliòfils i compartien un intens amor per França i per la cultura francesa. D'altra banda, els dos tenien una estreta vinculació amb el món del periodisme: Azorín va desenvolupar el millor de la seua obra en els fulls dels periòdics, on va arribar a publicar més de cinc mil articles, mentre que

Blasco va arribar a fundar el seu propi diari, *El Pueblo*, del qual va ser director i col·laborador principal durant molts anys. Salvant les distàncies, perquè Azorín va ser més un home de pensament que d'acció, els dos foren també grans aficionats a viatjar i a conèixer gents, un per les terres mesetàries de Castella i l'altre pel món sencer.

El primer contacte d'Azorín amb Blasco Ibáñez degué produir-se durant els anys finals del segle XIX. José Martínez Ruiz (en aquells dies encara no havia adoptat el nom d'«Azorín» com a pseudònim), que s'havia traslladat a València el 1888 per a cursar la carrera de dret, va aparèixer un dia en la redacció del periòdic *El Pueblo* on Blasco, que ja era un autor molt conegut a València, va accedir a incorporar-lo com a col·laborador d'un diari en el qual el monover va arribar a publicar dèsset articles (signats amb pseudònim) de contingut subversiu i to revolucionari, en la línia del que va escriure durant aquells efervescent anys d'estada a la capital del Túria, que van coincidir amb la seua etapa de joventut anarquista i regeneracionista. A partir d'aqueix moment, i com ha reconstruït amb detall Manuel Bas Carbonell (2000: 575-581), els dos van mantenir una relació relativament cordial, amb detalls afectuosos per totes dues parts (ressenyes de llibres elogioses, intercanvi d'exemplars amb dedicatòries, etc.) i amb algun retret per part d'Azorín, que de tant en tant aprofitava l'ocasió per a llançar un atac a l'estil narratiu de Blasco (com va fer en un passatge de la seua novel·la *La voluntad* on va reproduir una pàgina d'*Entre tarongers* per a demostrar al lector com no s'havia d'escriure), totalment diferent al seu, o per a defugir la importància de la seua obra, com va fer el 1913 quan, en publicar la seua famosa sèrie d'articles sobre la Generació del 98 al diari *Abc*, va excloure voluntàriament Blasco de la nòmina dels qui, segons ell, formaven aqueix grup d'autors cridats a renovar la literatura espanyola.

En definitiva, anys d'estira-i-arronsa en els quals Azorín en va donar una de freda i una de calenta, sense que això alterés gens ni mica un Blasco que, com ja he assenyalat, no tenia per costum respondre als atacs que rebia constantment per part d'altres membres del gremi. No obstant això, al febrer de 1915 es va iniciar una forta polèmica en la qual, en contra del que era habitual en ell, Blasco sí que es va sentir obligat a intervenir, no per iniciativa pròpia, sinó en resposta a un dur atac llançat pel seu vell amic. El motiu de la disputa va ser que el dia 12 d'aquell mes, la Universitat de la Sorbona havia organitzat un acte solemne amb l'objectiu d'esceñificar la confraternitat de les nacions llatines, en ple inici de la Gran Guerra. Com a representant de la nació espanyola, les autoritats acadèmiques franceses havien convidat Blasco, que va pronunciar un encès discurs en favor de França i en defensa dels valors representats pel bàndol aliat i amenaçats per Alemanya i l'Imperi austrohongarès. Pocs dies després, Azorín va publicar un article a l'*Abc* en el qual

arremetia durament contra Blasco, a qui negava qualsevol legitimitat per a representar-lo a ell i a la resta d'espanyols; contra la seua obra literària, per la qual deia no sentir ni fred ni calor; i contra el seu discurs, on l'autor de *Castilla* va voler veure una ofensa de Blasco als monàrquics espanyols i, més concretament, als membres del corrent maurista. Això escrivia Azorín (1915):

¿En virtud de qué mandato se ha arrogado el Sr. Blasco Ibáñez la representación de España? ¿Pretendía representar este señor las letras españolas? El autor de estas líneas es bien modesto en la república de las letras españolas; mas no se siente representado, ni en París ni en ninguna parte, por el Sr. Blasco Ibáñez. Y no precisamente, como podría suponerse, por razones políticas, sino por motivos literarios. La obra literaria del Sr. Blasco Ibáñez nos inspira escaso interés».

Encara que en el moment en què es va publicar l'article, Blasco estava a París i no se'n va assabentar, un parell de setmanes després va rebre l'avís d'algú i, per primera vegada, no va poder resistir la temptació de respondre al periodista alacantí, a qui coneixia des de feia pràcticament vint anys i amb qui, fins llavors, havia mantingut una relació si no d'amistat personal, que no va existir mai, sí de respecte intel·lectual mutu, tot i que els seus estils literaris eren molt diferents i les seues idees polítiques netament oposades. Ho va fer a través d'una carta manuscrita que va enviar directament a Torcuato Luca de Tena, fundador i director d'*Abc*, qui la va publicar pocs dies després en el seu periòdic, acompanyada d'una contrarèplica d'Azorín. A la seua carta, el primer que deia Blasco és que ell havia acudit a la Sorbona convidat i mai no havia sigut la seua intenció representar els espanyols i, molt menys, el mateix Azorín. Sobre l'assumpte del seu atac als mauristes, negava la major en afirmar que les acusacions abocades contra ell per Charles Maurras, i acceptades com a vàlides per Azorín, eren totalment falses i es devien al fet que l'escriptor i polític francès, ideòleg de l'extrema dreta i monàrquic acèrrim, no acceptava el seu republicanisme i, com que no tenia un altre argument amb el qual atacar-lo, s'havia inventat aquesta suposada falta de respecte, que no era tal. Per la seua banda, Azorín rebaixava el to del seu escrit respecte a l'article que havia generat la polèmica (inusualment agressiu per al que era el seu estil, sempre moderat), però continuava insistint que el contingut del discurs blasquista a París havia estat inapropiat, si no per l'al·lusió als mauristes que, en realitat, no va existir (per una mala transcripció del discurs, Azorín va confondre l'al·lusió de Blasco als seguidors de Maurras i va creure que havia criticat Antonio Maura, amic personal d'Azorín), per altres coses. Tot i això, semblava reconèixer que s'havia excedit perquè, en un gest que l'honra, acabava la seua segona i última intervenció en la polèmica dema-

nant disculpes a Blasco i retirant les paraules que l'hagueren pogut ofendre. És probable que fora així perquè, fins on jo sé, és l'única vegada que Blasco va trencar el seu silenci i va respondre a un atac llançat contra ell, del que es dedueix que l'hagué de molestar molt el contingut de l'article d'Azorín, tot i que, com ell mateix deia en el text, no era la primera vegada que el monover aprofitava qualsevol excusa per a censurar-lo (Blasco Ibáñez, 1915):

Al Sr. Azorín «le inspira escaso interés mi literatura»; pero no mi persona, pues ha aprovechado todas las ocasiones para hablar de ella, hasta cuando yo vivía en el interior de América. Su falta de interés por mi obra no me ofende ni me emociona. [...] Declara el Sr. Azorín que yo no le puedo representar a él en París ni en ninguna parte. Es lo más cierto que lleva dicho en las repetidas veces que ha hablado de mí. Aparte de que yo no quiero representar a nadie, me sería imposible aceptar el mandato de su representación, aunque me lo ofreciese. Somos de ideas completamente distintas; tenemos un concepto diverso de la sinceridad; nuestros caracteres están separados por grandes diferencias.

El més curiós de la polèmica és la interpretació que li va donar Azorín quan, molts anys més tard, en un capítol dedicat a Blasco del seu llibre de memòries *Valencia* (1941), va recordar la seua relació amb el nostre protagonista i va atribuir el desacord entre tots dos a una simple incompatibilitat d'estils literaris: «Nuestras estéticas se oponían. Como manifestara yo, años adelante, esta discrepancia, las relaciones cordiales que nos ligaban se enfriaron» (1998: 847). Com ha assenyalat Reig, és veritat que la relació entre Azorín i Blasco es va gelar a partir d'aquell enfrontament verbal, però, com es dedueix de la lectura dels textos citats, «no fue la estética, sino la política lo que provocó el distanciamiento» (2002: 175). Anys més tard, el 1956, Azorín va concedir una entrevista al biògraf de Blasco, Emilio Gascó Contell (1996: 243), en la qual, potser per voler demostrar que guardava un bon record de qui ja feia més de vint-i-cinc anys que havia mort, va descriure la seua relació d'una forma més matisada, encara que tampoc totalment ajustada a la realitat, que havia sigut molt més complexa:

Al principio, Blasco y yo no fuimos muy buenos amigos. [...] Él era un hombre de tumulto, se sentía feliz entre las masas, a las que adoraba y que le devolvían centuplicada su pasión. Yo, como siempre, tímido y retraído, limitado a las únicas exuberancias de lenguaje que me permitían unas cuartillas escritas en la soledad y sin impaciencias. Como siempre... Pero con los años, aquella vieja amistad se fue estrechando, hasta que en los últimos tiempos de Blasco llegué a mantener con él una correspondencia asidua y copiosa.

De tots els autors de la Generació del 98, Pío Baroja va ser, sens dubte, qui menys va congeniar amb Blasco i qui més durament el va atacar, en part per la incompatibilitat manifesta entre les seues respectives maneres de ser i, en part, també per la franquesa i la mordacitat amb què solia expressar-se l'autor d'*El árbol de la ciencia* a l'hora de formular judicis adversos contra els seus companys de gremi. Com ja va assenyalar Joan Fuster, el tarannà poc o gens diplomàtic de Baroja el va convertir en l'assot més conegut de Blasco, no perquè altres no pensaren el mateix que ell, sinó perquè no s'atrevien a manifestar-ho amb la mateixa cruessa: «La forma irritadamente despectiva con que Pío Baroja se refirió, una vez y otra, a don Vicente será, tal vez, un caso extremo, pero lo que Baroja decía con palabra destemplada, otros lo insinuaban mediante reticencias o silencios» (1967 [II]: 33). Així com ja he dit que Valle-Inclán i Azorín van compartir amb Blasco alguns gustos i van tindre punts en comú que els podrien haver acostat, en el cas de Baroja, com en el d'Unamuno, no hi havia res que emparentés dos homes amb una actitud vital clarament oposada: «Baroja y Blasco son hipersensibles de signo contrario, el uno para el asco y el dolor, el otro para el goce. El uno entra en la realidad con guantes y mascarilla, el otro palpa la vida sin miedo a ensuciarse» (Corella Lacasa, 2000: 90).

En l'extensa semblança que va escriure durant el seu exili a París (*La Nación*, 3-III-1940), i que després va recollir en el seu llibre miscel·lani *El diablo a bajo precio y otros ensayos* (1942), el novel·lista basc comença dient que s'atreveix a opinar sobre Blasco perquè, malgrat haver-lo llegit molt poc i haver coincidit personalment amb ell a penes quatre o cinc vegades en tota la seua vida, creu conèixer-lo bé. Pel que compta Baroja en aquest text, la primera vegada que va veure Blasco en persona va ser al voltant de l'any 1892 o 1893, quan tots dos van coincidir en un teatre de València. Baroja era en aquells dies estudiant de medicina i residia a la ciutat de València, on Blasco ja era un personatge conegut. El que més li va xocar d'aquella primera trobada va ser que la presència física del valencià no es corresponia en absolut amb la imatge que ell s'havia format d'un home al qual imaginava d'una altra manera:

Yo me figuraba a Blasco, por lo que me decían sus entusiastas, como un tipo mediterráneo, flaco, moreno, aguileño, con una barba negra, algo como el Giaur, de Byron. Yo no iba al teatro casi nunca, pero una vez que fui con un discípulo, me mostró a Blasco en el patio de butacas. Era un hombre grueso, un poco adiposo, de barba media rubia y con una voz aguda (1999: 148).

Més o menys deu anys després d'aquest primer contacte visual, els dos van tornar a coincidir, en aquesta ocasió a Madrid, una nit d'estiu en la qual Baroja pas-

sejava amb dos amics periodistes pels jardins del Retiro i, de sobte, va aparèixer Blasco per a incorporar-se a la xarrada. Pel que sembla, i sempre segons el testimoniatge barojià, Blasco es va burlar del nom d'una col·lecció literària en la qual acabava de publicar Baroja una de les seues primeres novel·les i després va voler fer una broma, a propòsit del mal que menjaven —pels escassos ingressos que obtenien— els escriptors de la capital, que, naturalment, no va caure gens bé al basc:

como si no supiera decir más que impertinencias aun queriendo hacer favores, nos indicó que nos iba a convidar a comer hasta hartarnos, porque los escritores de Madrid estábamos acostumbrados al hambre, y en España no se comía. De aquí venía nuestra decadencia» (1999: 149).

Dos anys després es va produir una tercera trobada a la madrilenya Carrera de San Jerónimo. Baroja estava davant l'aparador de la famosa llibreria de Fernando Fe, mirant uns llibres seus, quan va notar que una mà es posava sobre el seu muscle i, en girar-se per a comprovar qui era, es va trobar de nou amb Blasco. En aquella ocasió, la xarrada va tindre com a tema el cicle de novel·les barojianes «La lucha por la vida» (1904), en el qual Baroja havia retratat els baixos fons de Madrid a través de les peripècies de Manuel, personatge protagonista de la trilogia. Segons sembla, Blasco el va voler convèncer que a aquelles novel·les els faltava alguna cosa, fet que a Baroja el va molestar especialment perquè, segons ell, el valencià havia escrit la seua novel·la *La horda* (1905) a partir d'aquells llibres seus, com va explicar anys després en les seues memòries (1997 [II]: 870):

La horda, de Blasco Ibáñez, pensada a base de una idea falsa, es algo como imitación de estos libros míos, fabricada en frío. Quiere ser un copo de lo pintoresco de los alrededores madrileños, pero tiene el aire industrial y un tanto vulgar de casi todo lo escrito por el novelista valenciano.

El 1913 Baroja es trobava de viatge a París. Quan va anunciar el seu retorn a Espanya, diversos amics espanyols i hispanoamericans van decidir organitzar-li un banquet d'homenatge que va tindre lloc en l'entresol del restaurant La Closerie des Lilas, a la parisenca Avenue de l'Observatoire. Entre vint i trenta persones es van reunir en un sopar que va transcórrer amb total normalitat fins que, en el moment de la sobretaula, Blasco —a qui Baroja s'havia trobat a l'entrada del cafè i havia convidat a unir-se a la vetllada— va pronunciar un discurs en el qual, pel que sembla, va parlar mal d'Amèrica i de l'Argentina, on acabava de fracassar en la seua experiència com a fundador de dues colònies de valencians. Per a evitar que diversos

comensals hispanoamericans se sentiren ofesos, Baroja va intentar calmar la verborrea de Blasco, però aquest va fer cas omís i va seguir amb la seua al·locució. Això va provocar la resposta d'un dels presents, que el va acusar poc menys que de ser un «negrer» i d'haver deixat abandonats els seus compatriotes en terres argentines, així com la natural contrarèplica de Blasco, ja en un to clarament violent, segons el testimoniatge barojià. Per si això fora poc, a les seues memòries va contar Baroja que en aquell mateix banquet, Blasco li havia dit una cosa que, coneixent l'autor de *Zalacaín el aventurero*, qui sempre es va queixar de no haver tingut molt d'èxit amb la venda dels seus llibres, l'hagué de molestar especialment: «Diez años más tarde me aseguraba [Blasco Ibáñez] en París, en el café la Closerie des Lilas: “Que digan que yo soy un autor bueno o malo, me tiene sin cuidado. Lo que es evidente es que yo soy el escritor mundial que gana más dinero de la época”» (1997 [II]: 15).

Si no m'equivoque, aquestes foren les quatre úniques ocasions en les quals Baroja es va creuar amb Blasco i, com es dedueix de les seues paraules, el record que li va quedar d'ell va ser bastant dolent. Tampoc va anar molt millor l'opinió que l'escriptor basc va tindre d'altres facetes del valencià. Encara que admetia que era un bon novel·lista, com a escriptor li semblava un creador vulgar, autor d'una mena de literatura previsible i poc original que a ell no el convenia (1997 [I]: 800):

Blasco Ibáñez, evidentemente, es un buen novelista; sabe componer, escribe claro; pero, para mí, es aburrido, es un conjunto de perfecciones vulgares y mostrencas, que a mí me ahoga. Tiene las opiniones de todo el mundo, los gustos de todo el mundo. Yo, a la larga, no le puedo soportar.

Com a polític, també li semblava mediocre i, tot i que, com a editor, el considerava «una àguila», perquè entenia el negoci com ningú i sabia molt bé què calia fer per a vendre llibres, la imatge que ens transmet a les seues memòries de Blasco com a persona és, en conjunt, molt pejorativa (1997 [I]: 899):

Blasco era un *Tartarín* valenciano. Yo, antes de conocerle, creía que era un tipo moreno, seco, con aire de pirata berberisco y una voz tonante; pero no había tal; era un medio rubio, gordo, con una voz casi atiplada. Creo que en él todo era aparato. Mucha apariencia y poca consistencia, como dicen los italianos. Alguna gente creía que él, como hombre, valía más que como novelista; pero no había tal. Como novelista valía mucho más que como hombre.

Davant d'aquesta actitud hostil que els membres de la Generació del 98 van mostrar cap a ell, Blasco va optar sempre per evitar qualsevol tipus d'enfronta-

ment. Com han assenyalat els seus més recents biògrafs, no sols no va respondre als continus atacs que va patir, sinó que va ajudar els seus companys de gremi i va tractar amb molt respecte els qui també el van sentir per ell (Reig, 2002: 174):

Blasco siempre fue generoso con sus colegas porque su carácter, seguro de sí mismo, extrovertido y de hombre de acción, le impedía entretenerse con las mezquindades del mundo literario. [...] Sabía que le criticaban, pero nunca entró en polémicas personales.

La prova més evident que no va concedir més importància a aquests episodis és que, el 1924, quan va concebre la idea de crear una espècie d'Acadèmia de la Novel·la (a imitació de la Real Academia Española), íntegrament finançada per ell i formada per cinc novel·listes de renom, que s'havien d'encarregar de premiar la millor novel·la publicada durant l'any i que anaven a cobrar per aquest «treball» la gens menyspreable quantitat de 6.000 pessetes, el valencià va proposar que els acadèmics foren, precisament, Valle-Inclán, Unamuno, Azorín, Baroja i Pérez de Ayala. Encara que al final el projecte no es va materialitzar (com tants altres dels imaginats per Blasco), amb el consegüent enuig d'alguns dels implicats, el simple gest de proposar els seus noms denota que Blasco mai no va guardar cap rancor cap als membres de la Generació del 98.

UN ESCRITOR INCLASSIFICABLE

En l'excel·lent semblança de Blasco publicada —en una sèrie de tres lliuraments— al setmanari *Destino* el 1967, amb motiu del centenari del seu naixement, Joan Fuster va tractar d'explicar quins eren els motius pels quals els membres de la Generació del 98 havien mostrat aqueixa animadversió cap a Blasco. El fet que l'autor valencià haguera guanyat més diners com a escriptor que els seus col·legues, i que això haguera generat la natural enveja d'aquests, era una raó objectiva i de pes que, no obstant això, i segons el seu criteri, no explicava la falta de sintonia de Blasco no sols amb els «noventayochistas», sinó, en general, amb tot el gremi. Per això, convenia buscar algun aspecte més que complementés el gastat argument de l'enveja i que Fuster trobava en «la resistencia o en la incapacidad de don Vicente para adaptarse a la “vida literaria” madrileña» (1967 [III]: 33). El problema de Blasco, conclouia l'intel·lectual valencià, és que l'ambient de la capital l'avorria i que, tot i que va fer bons amics entre els escriptors i crítics madrilenys, que li van professar la seua admiració, mai no va aconseguir conquistar el camp literari de la «Villa y Corte», de la mateixa manera que ho havia fet a València. D'altra banda, l'autor de

Nosaltres, els valencians afegia, com a collita pròpia, la interessant teoria que el moment en el qual Blasco havia aparegut en el panorama literari nacional, just entre dues generacions, l'havia perjudicat molt a l'hora que la crítica li reconeguera un espai propi (1967 [III]: 37):

A Blasco le ocurrió que, por una circunstancia cronológica clara, no fue ni carne ni pescado: ni del siglo XIX ni del siglo XX. Su mismo naturalismo resultaba «anacrónico»: tardío respecto de doña Emilia Pardo-Bazán, por ejemplo, y demodé cuando Azorín, Valle-Inclán y Baroja ganaban terreno. Ese desfasamiento taró toda su obra, incluso sus ideas.

Com molt bé anticipava Fuster, aquesta posició intermèdia de Blasco va fer que historiadors i crítics de la segona meitat del segle XX no el consideraren mai com a membre ni de la generació realista, en la qual, per edat, no encaixava; ni de la del 98, de la qual, per raons estètiques o polítiques, sempre era marginat. Un dels pocs historiadors que va parlar de Blasco com un autor del 98 va ser Carlos Blanco Aguinaga, qui en el seu clàssic *Juventud del 98* (1970) va acceptar incloure'l a la nòmina d'autors d'aquesta generació, encara que, això sí, amb una sèrie de matisos. En opinió d'aquest professor establert als Estats Units, Blasco hauria format part de la joventut del 98 perquè havia compartit amb els joves d'aqueixa generació un mateix ideari de rebel·lió contra els valors establerts a la societat espanyola del canvi de segle. No obstant això, fou en el moment en què tots ells van madurar quan Blasco va deixar de pertànyer al grup per diferents raons. En primer lloc, perquè el seu estil literari va quedar «endarrerit» en comparació amb el de la resta del 98; en segon terme, perquè mentre els seus antics companys de generació van practicar l'apoliticisme i no es van implicar en la vida pública, Blasco sí que va ser un home compromès amb la política i amb els problemes de la societat de la seua època. El problema del plantejament de Blanco Aguinaga, com ell mateix reconeixia, és que, malgrat mantenir aquesta actitud contestatària al llarg de la seua vida, Blasco va ser l'autor que millor va saber adaptar-se a les demandes de la societat capitalista i que, en conseqüència, més benefici econòmic va traure de la seua obra literària. En passar d'«home d'acció» en la seua joventut a empresari d'èxit en la seua maduresa, Blasco va deixar de ser un literat o un intel·lectual pur, la qual cosa va tenir com a conseqüència que els seus companys de gremi no l'acceptaren com un dels seus i, posteriorment, que la crítica el menystinguera perquè no encaixava en el motlle que la historiografia havia construït per a l'etiqueta del 98. Davant la dificultat d'atribuir-li un lloc concret en la història de la literatura espanyola del període,

Blanco Aguinaga va optar per una solució intermèdia que consistia a dir que sí, però no; és a dir, que Blasco sí que era «joventut del 98», però no era «maduresa del 98», o no la mateixa maduresa que havia representat la resta de membres d'aquesta generació (1978: 286):

La ruta de Blasco Ibáñez fue muy contraria según pasó de la crítica revolucionaria de la sociedad dominante a la entrega de su talento a las necesidades de consumo de esa misma sociedad. De ahí que fuese rechazado por los que habiendo, como él, abandonado la lucha, se encastillaron en profundas soledades desde las que no aceptaban ni lo uno ni lo otro. Pero en rigor [...] no es sino la otra cara posible de la madurez del 98 que se define como abandono de la lucha contra la sociedad capitalista.

Encara que es tracta d'una conclusió una mica simplificada, atès que Blasco mai no va abandonar el seu esperit revolucionari i la seua faceta com a agitador, és cert que el seu triomf comercial fou vist per part del 98 no com un mèrit, sinó com un demèrit, a l'igual que ho va ser aquesta propensió blasquista a ajuntar-se amb el poble i interactuar amb les masses, a les quals ja estava acostumat des dels seus anys com a polític a València. Com va assenyalar Miguel Corella, davant l'ataràxia del 98, Blasco es va retroalimentar d'aquest contacte permanent amb les multituds (2000: 78):

A fuerza de resguardar celosamente la autenticidad del escritor, Unamuno, Baroja y Azorín se convierten en solitarios, en elitistas y, a la postre, en narcisistas; mientras que Blasco, cuyo narcisismo se alimentaba del triunfo multitudinario, estuvo *in media res*, produciendo objetos que intervenían sobre el medio.

Per uns motius o per uns altres, i salvant les honroses excepcions que confirmen la regla, Blasco no sols no va ser reconegut pels membres de la Generació del 98, sinó que, a més, tampoc ho va ser pels components de la generació del 14, «que se moverán entre la indiferencia orteguiana y la hostilidad de Pérez de Ayala». Per a ells, ha escrit Javier Varela, «Blasco será un republicano romántico, de estética tardígrada: un hombre del siglo XIX» (2015: 529).

En qualsevol cas, i al marge de valoracions personals i judicis de valor, és innegable que, del repàs al que s'ha dit per la crítica es desprèn el fet que, durant dècades, Blasco i el 98 han sigut estudiats com dues realitats oposades, representants de valors antagònics: «Levante y Castilla, populismo contra elitismo, optimismo vitalista frente a pesimismo, la salud y la enfermedad, la sensualidad y la racionalidad, y también el goce de la materia frente al dolor del espíritu» (Corella Lacasa,

2000: 75). Des d'aquesta perspectiva, es pot dir que el recurs a la dicotomia com a eina explicativa ha propiciat que, moltes vegades, la literatura de Blasco s'haja analitzat no a partir de l'estudi en profunditat de la seua vida i la seua obra, sinó de l'oposició entre la imatge que d'ell ens ha arribat, no sempre ajustada a la realitat, i els tòpics al voltant dels quals s'ha articulat el concepte *Generació del 98* (Blanco Aguinaga, 1978: 117):

frente a la legendaria sobriedad de los ideólogos que reconocemos como del 98, la exuberancia; frente a la áurea medianía económica de un Baroja, de un Unamuno o de un Machado, los dineros de quien durante la *saïson* iba todos los días en «Rolls-Royce» desde su villa de Menton al casino de Montecarlo; frente al meditativo y angustiado quietismo —agonías interiores— de los del 98 en su madurez, una vida de arengas, cárceles, duelos, viajes y aventuras (políticas, comerciales o puramente gratuitas) que entre los del 98 apenas alcanzó a soñar Baroja; frente a las tiradas mínimas y casi exclusivamente locales, ediciones de millares en varias lenguas. Contrastando «la tradición española» («¿el fondo?») con la «superficie» moderna podríamos decir que frente a Castilla se levanta Hollywood; contra don Quijote, Rodolfo Valentino.

Des d'aquest punt de vista, i com a conclusió, cal reconèixer que la perpetuació d'aquests plantejaments durant tant temps ha tingut com a efecte la consolidació de la figura de Blasco Ibáñez com un autor inclassificable dins el panorama de la literatura espanyola contemporània i, en tot cas, no assimilable als seus coetanis, fins al punt que, com ha afirmat José-Carlos Mainer (2010: 213), «no va a ser nada fácil que se le considere nunca en las filas de la llamada “generación del 98”». ◀

BIBLIOGRAFIA CITADA

- AZORÍN (1915): «Francia: deplorable diplomacia», *Abc*, 19 de febrero.
- (1998): *Valencia*, en «Obras escogidas», vol. III, coordinades per Miguel Ángel Lozano Marco, Madrid, Espasa.
- BAROJA, PÍO (1997): *Desde la última vuelta del camino*, dins *Obras completas*, vols. I-II, dirigides per José-Carlos Mainer, Barcelona, Galaxia Gutenberg / Círculo de Lectores.
- (1999): *El diablo a bajo precio y otros ensayos*, dins *Obras completas*, vol. XV, dirigides per José-Carlos Mainer, Barcelona, Galaxia Gutenberg / Círculo de Lectores.

- BAS CARBONELL, Manuel (2000): «La relación Azorín-Blasco Ibáñez», dins Joan Oleza i Javier Lluch (eds.): *Vicente Blasco Ibáñez, 1898-1998, la vuelta al siglo de un novelista*, vol. II, València, Direcció General del Llibre i Coordinació Bibliotecària, pp. 563-583.
- BLANCO AGUINAGA, Carlos (1978): *Juventud del 98*, 21 edició, corregida i augmentada, Barcelona, Editorial Crítica, [1970].
- BLASCO IBÁÑEZ, Vicente (1915): «Francia y España: una carta de Blasco Ibáñez», *Abc*, 9 de març.
- CAUDET, Francisco (2013): «Blasco Ibáñez: *Por España y contra el rey* (1924-1925)», *Revista de Estudios sobre Blasco Ibáñez/Journal of Blasco Ibáñez Studies*, 2, pp. 23-43.
- CORELLA LACASA, Miguel (2000): «Goce y dolor de España: Blasco Ibáñez y la estética del 98», dins Felipe Vicente Garín Llombart i Facundo Tomás Ferré (dirs.): *En el país del arte. 1er encuentro internacional Vicente Blasco Ibáñez: literatura y arte en el entresiglos hispánico*, València, Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques, pp. 73-90.
- ESPEJO, Antonio (2005): «La difícil convivencia del genio literario: el caso de Blasco Ibáñez y Valle-Inclán», *Cuadrante: revista cultural de la Asociación Amigo de Valle-Inclán*, 11, pp. 82-90.
- FUSTER, Joan (1967): «Recuerdo y juicio de Blasco Ibáñez en su centenario: su obra literaria» (II), *Destino*, 1541, pp. 32-37.
- (1967): «Recuerdo y juicio de Blasco Ibáñez en su centenario: don Vicente, hombre de acción» (III), *Destino*, 1542, pp. 32-35.
- GASCÓ CONTELL, Emilio (1996): *Genio y figura de Vicente Blasco Ibáñez: agitador, aventurero y novelista*, Alzira, Murta, [1957] [la cita procedeix d'una entrevista concedida per Azorín a Emilio Gascó Contell en 1956].
- «Gritos de alcantarilla», *El Pueblo*, 30 de gener de 1928.
- JUARISTI, Jon (2012): *Miguel de Unamuno*, Madrid, Taurus.
- LAVAUD, J.-M. (1974): «Valle-Inclán et la mort de Blasco Ibáñez», *Bulletin Hispanique*, vol. LXXVI, núm. 3-4, pp. 376-390.
- LEÓN ROCA, José Luis (1967): *Vicente Blasco Ibáñez*, València, Ediciones Prometeo [la cita procedeix d'una carta enviada per Blasco Ibáñez a Julio Cejador, reproduïda en aquesta biografia de Blasco].
- LISSORGUES, Yvan i Serge Salaün (1991): «Crisis del realismo», dins Carlos Serrano i Serge Salaün (eds.): *1900 en España*, Madrid, Espasa-Calpe, pp. 161-191.

- MAINER, José-Carlos (2010): *Modernidad y nacionalismo, 1900-1939*, dins «Historia de la literatura española», vol. VI, dirigida per José-Carlos Mainer, Barcelona, Crítica.
- «Opiniones de varias personalidades sobre el maestro», *Informaciones*, 28 de gener de 1928.
- PÉREZ DE LA DEHESA, Rafael (1969): «Editoriales e ingresos literarios a principios de siglo», *Revista de Occidente*, 71, pp. 217-228.
- RABATÉ, Colette i Jean-Claude RABATÉ (2009): *Miguel de Unamuno: biografía*, Madrid, Taurus.
- REIG, Ramiro (2002): *Vicente Blasco Ibáñez*, Madrid, Espasa Calpe.
- VALLE-INCLÁN, Ramón (1989): *Valle-Inclán: cronología, escritos dispersos, epistolario*, edició de Juan Antonio Hormigón, Madrid, Banco Exterior, [la cita procedeix d'una carta enviada per Azorín a Valle-Inclán].
- (1995): *Entrevistas, conferencias y cartas. Ramón María del Valle-Inclán*, edició de Joaquín i Javier del Valle-Inclán, Valencia, Pre-Textos, [1994] [la cita procedeix de la resposta de Valle-Inclán a una enquesta de la revista *La Esfera* (5-II-1927) en què es preguntava a diferents escriptors quins eren els millors candidats per a ocupar els dos llocs que havien quedat vacants en l'Academia].
- VARELA, Javier (2015): *El último conquistador: Vicente Blasco Ibáñez (1867-1928)*, Madrid, Tecnos.